

УДК 343.15

**СКАСУВАННЯ ЗАОЧНОГО ПРОВАДЖЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ
УКРАЇНИ ЯК ПЕРЕДУМОВА СУТТЄВОГО ПОГІРШЕННЯ ПРАВ ТА ЗАКОННИХ
ІНТЕРЕСІВ ПОТЕРПІЛОЇ ОСОБИ ВІД ПРАВОПОРУШЕННЯ**

**ABOLITION OF IN ABSENTIA REALIZATION IN THE CRIMINAL PROCESS
OF UKRAINE AS PRE-CONDITION OF THE SUBSTANTIAL WORSENING OF RIGHTS
AND LEGAL INTERESTS OF SUFFERING PERSON FROM OFFENCE**

Озерський І.В.,

*доктор юридичних наук, професор, радник юстиції,
професор кафедри кримінального права та правосуддя
ДВНЗ «Запорізький національний університет»*

У даній науковій праці висвітлено окремі теоретичні, організаційні та правові питання щодо перспективи реалізації у кримінальному процесі України процедури заочного кримінального провадження як суттєвого засобу протидії ухиленню підозрюваного (обвинуваченого) від юридичної відповідальності та належної форми забезпечення правових гарантій потерпілому. У представленій науковій праці розглянуто основні тенденції реалізації означеного інституту кримінального процесуального права та виокремлено позитивні й негативні аспекти його практичності на ґрунті існуючих нормативно-правових документів, у тому числі міжнародних, та шляхом раціонального тлумачення окремих положень чинного КПК України. Перспективним вбачається видання монографічних робіт у частині реалізації процедури заочного кримінального провадження та внесення відповідних змін до чинного КПК України або повернення до скасованих 28 січня 2014 р. Верховною Радою України змін від 16 січня 2014 р.

Ключові слова: заочне кримінальне провадження, кримінальне правопорушення, захист, потерпілий, обвинувачений, підозрюваний, Європейський суд із прав людини.

В данной научной работе освещены отдельные теоретические, организационные и правовые вопросы относительно перспектив реализации в уголовном процессе Украины процедуры заочного уголовного произ-

водства как значимого способа предотвращения уклонения подозреваемого (обвиняемого) от юридической ответственности и надлежащей формы обеспечения правовых гарантий потерпевшему. В представленной научной работе рассмотрены основные тенденции реализации указанного института уголовного процессуального права, определены положительные и отрицательные аспекты его практичности на почве существующих нормативно-правовых документов, в том числе международных, а также путем рационального толкования отдельных положений действующего УПК Украины. Как перспектива усматривается издание монографических работ в части реализации процедуры заочного уголовного производства и внесение соответствующих изменений к действующему УПК Украины или возврат к отмененным 28 января 2014 г. Верховным Советом Украины изменений от 16 января 2014 г.

Ключевые слова: заочное уголовное производство, уголовное правонарушение, защита, потерпевший, обвиняемый, подозреваемый, Европейский суд по правам человека.

In this scientific work separate theoretical, organizational and legal questions are lighted up in relation to the prospect of realization in the criminal process of Ukraine of procedure of in absentia criminal realization as a substantial counter weapon to deviation suspected (defendant) from legal responsibility and proper form of providing of legal guarantees to the victim. In the presented advanced study the basic tendencies of realization of the indicated institute of criminal judicial law are considered and the positive and negative aspects of his practicality are certain on soil of existent normatively-legal documents, including international, and also by rational interpretation of separate positions of operating the Criminal code of practice of Ukraine. As a prospect, seen editions of monographic works in parts of realization of procedure of in absentia criminal production and bringing of corresponding changes to the operating the Criminal code of practice of Ukraine or return to anniented on January, 28, 2014 the Supreme soviet of Ukraine to the changes from January, 16, 2014.

Key words: in absentia criminal production, criminal offence, defense, victim, defendant, suspected, European court on human rights.

Постановка проблеми. У результаті скасування прийнятих Верховною Радою України змін до чинного КПК України щодо запровадження у кримінальному процесі України процедури заочного провадження [1] ми знову повернулись до суттєвих обмежень прав та законних інтересів потерпілої від кримінального правопорушення особи, створюючи при цьому низку процесуальних проблем, зокрема: уможливлення особі, яка скоїла злочин на території України та переховується за її межами, стати фактично недосяжною для застосування до неї кримінальної відповідальності у випадку, якщо вона не може бути видана для кримінального переслідування на території України, або якщо іноземна держава, на території якої переховується така особа, відмовляється від її кримінального переслідування в межах міжнародного співробітництва; унеможливлення захисту прав потерпілого та компенсації заподіяної йому шкоди як цивільному позивачу у кримінальному процесі тощо.

Мета статті (постановка завдання). Метою цієї наукової праці є донесення до законотворців, юристів-практиків та теоретиків утрати внаслідок скасування внесених до чинного КПК України 16 січня 2014 р. змін щодо запровадження у кримінальному процесі України інституту заочного кримінального провадження [1] як дієвого засобу протидії ухиленню підозрюваного (обвинуваченого) від юридичної відповідальності та належної форми забезпечення правових гарантій потерпілому. Завданням цього дослідження є опрацювання відповідних положень Кримінального процесуального кодексу та внесення до чинного КПК України змін щодо запровадження у кримінальному процесі інституту заочного кримінального провадження.

Стан дослідження. Окремим організаційно-правовим та теоретичним аспектам проблеми реалізації інституту заочного кримінального провадження присвячені роботи В.Д. Волгіна, С.В. Постишева,

І.Я. Фойницького, В.Т. Маляренка, Д.Т. Арабулі, К.Г. Бендерської, О.О. Казакова, О.В. Трофімова, А.С. Тукієва, Р.Г. Песцова та інших, проте на сьогодні не можна впевнено говорити про ґрунтовне теоретико-прикладне дослідження реалізації у кримінальному процесі процедури заочного кримінального провадження у розрізі забезпечення правових гарантій його суб'єктів та учасників. Варто відзначити, що інститут заочного кримінального провадження наразі має місце у кримінальному процесі Франції, Італії, Бельгії, Німеччини, Австрії, Данії, Швейцарії та в деяких інших європейських державах. Та навіть більше, якщо проаналізувати всі новели скасованого 28 січня 2014 р. закону та порівняти їх із тими критеріями, які закріплені в міжнародних стандартах кримінального судочинства, зокрема Резолюції 75 (11) Комітету Міністрів Ради Європи [2], то можна стверджувати, що останній відповідав міжнародним стандартам.

Як приклад, варто навести п. 1-9 Резолюції (75) 11 Комітету Міністрів Ради Європи «Про критерії, що регламентують розгляд, що проводиться за відсутності обвинуваченого» від 19.01.1973 р. та віднайти ці позиції в нормах скасованого закону [2]. Так, заочний розгляд може бути проведений за відсутності обвинуваченого за таких умов: своєчасного повідомлення особи про проведення розгляду і надання їй достатнього часу для підготовки захисту, наявності підтвердження про фактичне отримання такого повідомлення (ст. 523-2 КПК України – *скасована*); проведення розгляду в загальному порядку і надання захисту права втручатися в цей процес (п. 7 ч. 2 ст. 52, ч. 1 ст. 523-3 КПК України – *скасована*); забезпечення надання особі судового рішення, прийнятого за наслідками такого розгляду, й обчислення термінів на його оскарження лише з моменту вручення такого рішення (ч. 1 ст. 523-5 КПК України – *скасована*); надання особі права на оскарження судового рішення, винесеного за її відсутністю (абз.

3 ч. 3 ст. 395, ст. 523-5 КПК України щодо подачі заяви про скасування судового рішення, а також його оскарження в апеляційному порядку – *скасована*); забезпечення права особи на повторне проведення розгляду в загальному порядку, якщо її відсутність була викликана наявністю поважних причин, про які вона не могла повідомити уповноважені органи (п. 2 ч. 2 і ч. 3 ст. 523-6 КПК України – *скасована*) [3].

Також можна констатувати, що запропонована у скасованому законі [1] процедура заочного провадження повною мірою узгоджується із практикою Європейського суду із прав людини. Адже, як пише народний депутат України Л.Ю. Миримський, запровадження процедури заочного кримінального провадження не викликає заперечень і з боку Європейського суду із прав людини (рішення від 18.05.2004 р. у справі «Шомоді проти Італії» (*Somogyi v. Italy*), рішення від 14.06.2001 р. у справі «Меденіца проти Швейцарії» (*Medenica v. Switzerland*) тощо), за умови, що при цьому дотримуються гарантії, які забезпечують права особи, закріплені «Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод» [4].

Виклад основного матеріалу. Скасований Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо заочного кримінального провадження)» [1] встановлював можливість здійснення кримінального провадження без участі особи, яка ухиляється від прибуття до органів досудового розслідування або суду. Як правильно відзначив голова ВКДКА В.М. Загарія, запровадження у Кримінальному процесуальному кодексі України інституту заочного кримінального провадження дозволило б забезпечити притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від прибуття до органів досудового розслідування чи суду, наприклад, шляхом виїзду за межі території України. На сьогодні відсутність можливості притягнення до кримінальної відповідальності таких осіб, з одного боку, дозволяє їм уникати покарання за вчинені злочини, а з іншого – унеможливує захист прав потерпілого та компенсацію заподіяної йому шкоди як цивільному позивачу у кримінальному процесі [2].

Як підкреслює О.М. Демидюк, «застосування заочної форми кримінального провадження є найбільш ефективним щодо осіб, які мають фінансові можливості уникати правосуддя, переховуючись за кордоном». При цьому, як зазначає автор, як приклад можна згадати справу славнозвісного «Ірпінського ректора» Петра Мельника. Водночас у процесуальному законодавстві мають бути чітко регламентовані права захисника в такому процесі, що надасть безумовної гарантії ефективного захисту прав і свобод обвинуваченого та сприятиме дотриманню права на справедливий судовий розгляд, закріпленого у ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини [5].

Варто нагадати, що заочне провадження як інститут кримінально-процесуального права існувало в дещо спотвореній формі і в дореволюційній, і в радянській етапи розвитку Української держави. Так, починаючи з часу прийняття Статуту Кримінального Судочинства 1864 р. [6], означений вище інститут заочного кримі-

нального провадження існував завжди, лише його міграція в різний період розвитку чи занепаду кримінального процесу призводила до певних процесуальних процедур, що час від часу змінювались.

Отже, вперше в систематизованому вигляді у вітчизняному судочинстві інститут заочного кримінального провадження був відображений у Статуті Кримінального Судочинства 1864 р. Здебільшого він стосувався заочного судового розгляду кримінальних справ, а саме: 1) передбачався обов'язок мирового судді проголосити заочний вирок, якщо обвинувачений у проступку, за який передбачається покарання не більше арешту, не з'явився або не надіслав повіреного у зазначений строк; 2) встановлювався зв'язок між категоріями злочинів і можливістю проведення судового розгляду за відсутності обвинуваченого; 3) встановлювався принцип, за яким заочний судовий розгляд допускався у справах про злочини, за які передбачалося покарання невеликої тяжкості; 4) поважні причини, через які обвинувачений не міг прибути до вказаного строку, розглядалися як обставини, що виключають можливість заочного судового розгляду у кримінальній справі; 5) законодавець приділив належну увагу необхідності відшкодування шкоди, спричиненої проступком, якщо вирок у кримінальній справі не може бути проголошений через відсутність обвинуваченого; 6) явка засудженого протягом визначеного невеликого проміжку часу (два тижні) після винесення щодо нього заочного вироку розглядалася як підстава для скасування заочного вироку і проведення нового судового розгляду у звичайному порядку [7, с. 13].

Підстави заочного кримінального провадження можна розподілити на матеріальні та процесуальні. До них можна віднести такі: 1) достатня сукупність неспростовних доказів, що містяться в матеріалах кримінального провадження, яка повинна однозначно свідчити про наявність усіх елементів предмета доказування щодо будь-якого складу кримінального правопорушення; 2) якщо підозрюваний, обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення ухиляється від прибуття на виклик до органу досудового розслідування або до суду, здійснення кримінального провадження визнано можливим за його відсутності; 3) факт відсутності обвинуваченого під час розслідування і розгляду конкретного кримінального провадження як не реалізація свого права; 4) підозрюваний, обвинувачений вважається таким, що ухиляється від прибуття на виклик, якщо він, будучи належним чином повідомленим про дату, час і місце вчинення процесуальних дій чи проведення судового засідання, повторно не прибув до органу досудового розслідування чи до суду без поважних причин або не повідомив про такі причини, або повідомленим причини визнані неповажними; 5) необхідність більш ефективного захисту інтересів потерпілого від кримінального правопорушення, а також зменшення можливостей для підозрюваного чи обвинуваченого зловживати своїми процесуальними правами.

Згідно з ч. 2 ст. 523-1 («Підстави для здійснення заочного кримінального провадження») – *ска-*

сована) рішення про здійснення заочного кримінального провадження приймається або слідчим за погодженням із прокурором, або прокурором під час досудового розслідування, або судом під час судового провадження [1]. Щодо форми такого рішення, то воно має бути здійснене у формі постанови чи ухвали відповідно, вручається підозрюваному чи обвинуваченому в порядку, передбаченому ст. 523-2 КПК України (скасована) [1]. Утім якщо кримінальне провадження здійснюється щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, заочне кримінальне провадження можливе, якщо обставини, передбачені ч. 1 ст. 523-1 (скасована), наявні щодо всіх підозрюваних чи обвинувачених [1].

Позитивними наслідками, які могли б досягатися за рахунок здійснення заочного кримінального провадження у кримінальному процесі України, є наступні: 1) можливість проведення заочного судового розгляду кримінальних проваджень; 2) уможливлення забезпечити реалізацію права потерпілого на доступ до правосуддя і компенсацію шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням; 3) розгляд кримінальних проваджень у розумні строки; 4) реалізація правосуддя в заочному режимі виключає необґрунтоване закінчення строків притягнення до кримінальної відповідальності [7, с. 13]; 5) застосування заочного провадження лише до особи у випадку, якщо остання ухиляється від прибуття на виклик до органу досудового розслідування або суду; 6) можливість не позбавляти особу права прибути для безпосередньої участі у кримінальному провадженні, що матиме наслідком його здійснення у загальному порядку, передбаченому КПК України; 7) на стадії досудового розслідування запобіжним способом уникнення необґрунтованого заочного провадження є можливість підозрюваного або його захисника оскаржити рішення слідчого чи прокурора про здійснення такого провадження до слідчого судді; 8) за умови встановлення судом обставин чи доведення особисто обвинуваченим фактів, через які він не прибув на судовий виклик, поважними причинами буде скасовано судові рішення, ухвалені за результатами заочного кримінального провадження, та призначено судовий розгляд у загальному порядку; 9) заочне кримінальне провадження можливе лише щодо особи, яка отримала повідомлення про судовий розгляд справи, але ухиляється від нього, та не можливе щодо особи, відомості про місцезнаходження якої відсутні та яку, відповідно, неможливо повідомити про судовий розгляд справи проти неї; 10) можливість підозрюваного

(обвинуваченого) реалізувати своє право на захист дистанційно, через свого захисника, та спробувати довести свою невинуватість замість того, щоб переходити від слідства і суду [3]; 11) обов'язкова під час заочного кримінального провадження участь захисника, прийняття всіх процесуальних рішень та проведення всіх дій у заочному кримінальному провадженні з дотриманням всіх процесуальних гарантій для підозрюваного чи обвинуваченого, що унеможливило б порушення прав і законних інтересів такої особи; 12) уможливлення спрощеної процедури оскарження підозрюваним чи обвинуваченим судового рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження; 13) гарантія підозрюваному чи обвинуваченому на оскарження рішення, ухваленого за результатами заочного кримінального провадження, в апеляційному порядку [8].

Щодо негативних наслідків упровадження заочного кримінального провадження у кримінальному процесі України, то тут є лише одна обставина: неможливість підозрюваного чи обвинуваченого скористатися всією сукупністю реалізації своїх прав та законних інтересів особисто, а не через адвоката або, як пише І.В. Степанов, за допомогою компенсаторних механізмів, які надає для означених осіб законодавець, встановлюючи правила проведення заочного кримінального провадження [3].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Відтак упровадження у кримінальний процес України інституту заочного кримінального провадження можна вважати одним із засобів прискорення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (обвинуваченого); підвищення ефективності правосуддя у цілому; удосконалення законодавчих засад притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які ухиляються від участі у кримінальному провадженні, в тому числі переходять на територію іноземної держави; реалізації принципу невідворотності кримінального покарання, належного захисту публічних інтересів держави, а також інтеграцію до європейських, міжнародних стандартів забезпечення правових гарантій особам, що потерпіли від кримінальних правопорушень.

Перспективним у даному напрямі досліджень вбачається видання наукових тез, статей, монографічних робіт, навчальних посібників у частині реалізації процедури заочного кримінального провадження та внесення відповідних змін до чинного КПК України або повернення до скасованих 28 січня 2014 р. Верховною Радою України змін від 16 січня 2014 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо заочного кримінального провадження): Закон України від 16 січня 2014 р. № 725-VII // Урядовий кур'єр. – 2014. – № 11. – С. 9–10. – (Скасований 28 січня 2014 р.).
2. Голова ВКДКА Валентин Загарія прокоментував окремі Закони України, прийняті Верховною Радою України 16 січня 2014 р. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vkdka.org/golova-vkdka-valentin-zagariya-prokomentuvav-okremi-zakoni-ukrajini-prijnyati-verhovnoyu-radoyu-ukrajini-16-sichnya-2014-roku>.
3. Степанов І. Заочне кримінальне провадження – новела чи удосконалення? / І. Степанов // Закон і бізнес. – 2014. – 21 січня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vnm.vn.court.gov.ua/sud0232/82843>.

4. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України (щодо заочного кримінального провадження) : пояснювальна записка до проекту Закону України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.com.ua/url>.
5. Запровадження в Україні інституту заочного кримінального провадження відповідає практиці Європейського суду з прав людини // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://paragasio.rv.ua/uk/news/print/2065>.
6. Даневский В.П. Наше предварительное следствие: его недостатки и реформа / В.П. Даневский. – К. : Семенко Сергей, 2003. – 142 с.
7. Песцов Р.Г. Заочное провадження в кримінальному судочинстві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Р.Г. Песцов. – Ірпінь, 2012. – 27 с.
8. В Україні проводиться законотворча діяльність на виконання зобов'язань із запровадження європейських стандартів // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://20minut.ua/Novyny-Vinnytsi/Vid-Chytachiv/v-ukrayini-provoditsya-zakonotvorcha-diyalnist-na-vikonannya-zobov-yaz-10310454.html>.